

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΘΕΜΑ
ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ
ΚΑΤΑ ΤΟ
ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ
ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ

ΜΑΘΗΜΑ
ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΤΟΣ:2008

ΔΙΔΑΣΚΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Α. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΦΑΣΙΑΝΟΥ ΑΣΗΜΙΝΑ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα.....	2
Εισαγωγή.....	4

1^ο Μέρος: Γενικά τα χρηστά ήθη

1. Η Κοινωνική ηθική και τα χρηστά ήθη.....	5
2. Ιστορική εξέλιξη της έννοιας των χρηστών ηθών.....	7
3. Η σύγχρονη αντίληψη περί χρηστών ηθών.....	14

2^ο Μέρος: Τα χρηστά ήθη κατά το Σύνταγμα

1. Το Σύνταγμα και οι γενικές ρήτρες.....	17
2. Τα χρηστά ήθη ως συνταγματική αρχή στο α.5 παρ.1 και α.13 παρ.2 :	
Α. Το άρθρο 5 παρ.1 Σ.....	19
Β. Το άρθρο 13 παρ.2 Σ.....	22

3^ο Μέρος : Τα χρηστά ήθη κατά τους νόμους

1. Αστικό Δίκαιο:	
Α. ΑΚ 33.....	24
Β. ΑΚ 178.....	25
Γ. ΑΚ 179.....	28
Δ. ΑΚ 281.....	29
Ε. ΑΚ 919.....	31
2. Εμπορικό Δίκαιο.....	32
3. Ποινικό Δίκαιο.....	34
4. Πολιτική και Διοικητική Δικονομία.....	36

5. Δικονομική αντιμετώπιση των χρηστών ηθών:	
Α. Χρηστά ήθη και Δίκαιο Αποδείξεως.....	37
Β. Αναιρετικός έλεγχος και χρηστά ήθη.....	38
3^ο Μέρος: Νομολογία	
-Κατάλογος δικαστικών αποφάσεων.....	40
Συμπέρασμα.....	42
Περίληψη.....	44
Βασικά λήμματα.....	45
Βιβλιογραφία.....	46

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια των χρηστών ηθών υπήρξε πάντοτε πολύ σπουδαία και έχει προβληματίσει έντονα τόσο τη θεωρία όσο και την νομολογία. Με την παρούσα εργασία θα προσπαθήσω να προσεγγίσω το ζήτημα της έννοιας των χρηστών ηθών με βάση το συνταγματικό αλλά και το κοινό νομοθέτη, όπως αυτή αποτυπώνεται στην σύγχρονη έννομη μας τάξη.

Στην προσπάθεια ανάπτυξης αυτού του θέματος, καταρχάς θα αναδείξω πως η κοινωνική ηθική σχετίζεται με τα χρηστά ήθη και αφού προβώ και σε μία ιστορική αναδρομή των χρηστών ηθών για να δούμε κατά πόσο αυτά έχουν επηρεασθεί στο παρελθόν και πως αυτά έχουν θεμελιωθεί στην παρούσα φάση, όπως δηλαδή αυτά υπάρχουν σήμερα, θα προσπαθήσω να προσεγγίσω την σύγχρονη έννοια των χρηστών ηθών. Εν συνεχεία θα ασχοληθώ με τον ρόλο της έννοιας των χρηστών ηθών στο Σύνταγμα και στους νόμους της χώρας μας καθώς και η ανάδειξη της σημασίας αυτής της έννοιας.

Ακολούθως, θα παραθέσω το περιεχόμενο ορισμένων ενδεικτικών αποφάσεων, στις οποίες διαφαίνεται καθαρά ο ρόλος των χρηστών ηθών καθώς και κατά πόσο έχουν συμβάλει στην νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων. Με

την αναφορά αυτή διαπιστώνεται ο τρόπος που αντιμετωπίζεται η έννοια των χρηστών ηθών κατά την εφαρμογή του δικαίου και επιδιώκεται η διεξαγωγή ορισμένων γενικών συμπερασμάτων σχετικά με τη θέση που έχει αυτή η έννοια στην νομική επιστήμη.

I. ΓΕΝΙΚΑ ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ

1. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ.

Τα χρηστά ήθη, σύμφωνα με την κρατούσα αντίληψη, συνιστούν τις επιταγές της κρατούσας κοινωνικής και όχι απλά της ηθικής. Και τούτο διότι ηθική και χρηστά ήθη δεν είναι πάντοτε έννοιες του ίδιου πλάτους. Με τον όρο ηθική άλλοτε νοείται η εθιμική κοινωνική ηθική και άλλοτε όμως εννοείται η φιλοσοφική ηθική, δηλαδή η απόλυτη ιδέα της ηθικής.¹

Η κοινωνική ηθική περιλαμβάνει το σύνολο των αντιλήψεων που επικρατούν σε μία κοινωνία περί αγαθού και κακού. Ιστορικά είναι μάλλον πιθανότερο ότι εμφανίστηκε με τη μορφή θρησκευτικών επιταγών που παρίσταναν το αγαθό ως αρεστό στο θεό και το κακό ως κάτι που αποδοκιμάζεται από αυτόν. Σήμερα η κοινωνική ηθική είναι περισσότερο χειραφετημένη από την θρησκεία, χωρίς βέβαια αυτό να 'ναι κάτι απόλυτο που δεν επιδέχεται αμφισβητήσεις.

¹Τούσης Ανδρέας Χρ. «η έννοια των χρηστών ηθών-συμβολήν εις την ερμηνείαν των Γεν. Αρχών του Α.Κ.», ΕΕΝ 1956 (23), σελ. 229 επ.

Η κοινωνική ηθική περιλαμβάνει το σύνολο των αντιλήψεων που επικρατούν σε μία κοινωνία περί αγαθού και κακού. Ιστορικά είναι μάλλον πιθανότερο ότι εμφανίστηκε με τη μορφή θρησκευτικών επιταγών που παρίσταναν το αγαθό ως αρεστό στο θεό και το κακό ως κάτι που αποδοκιμάζεται από αυτόν. Σήμερα η κοινωνική ηθική είναι περισσότερο χειραφετημένη από την θρησκεία, χωρίς βέβαια αυτό να 'ναι κάτι απόλυτο που δεν επιδέχεται αμφισβητήσεις.

Η κοινωνική ηθική² συμπίπτει με τις συνήθειες κατά ότι τις περισσότερες φορές δεν δημιουργείται από συγκεκριμένα πρόσωπα και δεν επιβάλλεται σκόπιμα για την διάδοση του αγαθού και για την καταπολέμηση του κακού αλλά τυχαίνει για πολλούς και διάφορους λόγους να επικρατεί σε ορισμένο τόπο και χρόνο. Επίσης η κοινωνική ηθική συμπίπτει με τις συνήθειες κατά το ότι δεν τηρείται πάντοτε από τους πράττοντες με πλήρη συνείδηση και επίγνωση της ορθότητας των επιταγών της αλλά επειδή γι' αυτούς η συμμόρφωση προς τις επιταγές της κρίνεται επαρκής λόγος για τον καθορισμό της συμπεριφοράς τους.

Εντούτοις, η κοινωνική ηθική εμφανίζει και σημαντικές διαφορές από τις συνήθειες. Καταρχήν αφορά το σύνολο μιας κοινωνίας και όχι επιμέρους κοινωνικές ομάδες. Αντίστροφα το φάσμα των πράξεων που καταλαμβάνει, είναι

Σούρλας Παύλος. «*justi atque scientia*, μία εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1995, σελ.35 επ.

μικρότερο από εκείνο των συνηθειών, γιατί ρυθμίζει μόνο εκείνες τις πράξεις που είναι ηθικά σημαντικές και όχι και τις ηθικά αδιάφορες πράξεις. Επίσης η παράβαση των επιταγών της κοινωνικής ηθικής συνοδεύεται με μία αρνητική κρίση για τον δρώντα, μία ηθική μομφή. Αυτή η μομφή είναι εξαιρετικά δυσάρεστη για τον παραβάτη γιατί τον μειώνει προσωπικά. Έτσι η κοινωνική ηθική υπηρετεί καλύτερα την ομαλότητα και την διάρκεια της κοινωνικής συμβίωσης από ό,τι οι συνήθειες. Η υπεροχή της αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι δεν προωθεί μεταξύ των κοινωνιών μόνο την εμπιστοσύνη της κοινωνικής σταθερότητας αλλά, ως ένα βαθμό, και την εμπιστοσύνη της δικαιοσύνης καθώς και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

2.ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ.

Τα χρηστά ήθη συνιστούν μία αόριστη νομική έννοια, το περιεχόμενο της οποίας διαπλάθεται σύμφωνα με τις επιταγές της κρατούσας κοινωνικής ηθικής. Συνεπώς είναι μία έννοια μεταβλητή και προσαρμοζόμενη στις εκάστοτε αντιλήψεις των μελών της κοινωνίας. Γι 'αυτό και τα χρηστά

ήθη προσέλαβαν ποικίλες έννοιες στο πέρασμα των αιώνων, τις οποίες θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε συνοπτικά.

Στην αρχαία Ελλάδα, με την εμφάνιση τους στη γη, οι άνθρωποι ζούσαν σε θηριώδη κατάσταση και κατά νομάδες. Με την πάροδο του χρόνου, σχηματίστηκε η οικογένεια, η οποία αποτέλεσε το έμβρυο της κοινωνίας και το θεμέλιο της μετέπειτα κοινωνικής ζωής. Η έφεση αυτή του ανθρώπου προς τον κοινωνικό βίο υπαγορεύθη από το αίσθημα κοινωνικότητας που τον διακατέχει εκ φύσεως.

Ο άνθρωπος ως κοινωνικό όν, φέρει συνείδηση , η οποία παρουσιάζει το χαρακτηριστικό ότι διέπεται από αρχές που διέπουν και τις συνειδήσεις άλλων ανθρώπων, παράλληλα προς το άτομο του και την ατομική του συνείδηση. Έτσι λοιπόν, εκτός από το ατομικό εγώ διαμορφώνεται στην συνείδηση των ανθρώπων και το κοινωνικό εγώ.

Το κοινωνικό εγώ είναι εκείνο από το οποίο εκπορεύεται η κοινωνική συμπεριφορά, η οποία εδράζεται στην κοινωνική πλέον συνείδηση. Ως εκ τούτου μπορούμε να παραδεχτούμε ότι τα ήθη τα υπαγορεύει η αυθεντία της κοινωνίας μέσα στην οποία ζει κάποιος.³

Κατά τους ομηρικούς χρόνους την κοινωνική συμπεριφορά και ειδικότερα την αντίληψη του κοινωνικού καθήκοντος τη διαμορφώνει η πίστη προς τους Ολύμπιους

³ Παρασκευάς Ιωάννης Θεμ. «Τα χρηστά ήθη και η νομική θεμελίωση αυτών», Αθήνα 1983, σελ. 4 επ.

θεούς. Τα κρατούντα ήθη αυτής της εποχής εδράζονται στην πίστη του ομηρικού ανθρώπου ότι εκπορεύονται από τους θεούς. Τα πάντα διέπει η βούληση του θεού Διός ενώ η θεά Θέμις είναι ο θείος νόμος.

Αναφορικά με τον οικογενειακό βίο των ομηρικών ανθρώπων, ο άνδρας είναι η κεφαλή της οικογένειας, αυτός έχει τον πρώτο λόγο, δεν ήταν δεσποτικός, παρά μόνο ως σύζυγος της συζύγου, ως πατέρας των τέκνων και ως αφέντης των δούλων. Η επιλογή του συζύγου δεν ήταν θέμα της νεανίδος, διότι αυτή όφειλε να αποδεχτεί την γνώμη των γονιών τη, η δε πολυτεκνία εθεωρείτο ευλογία του θεών. Η παλλακία δεν αντιτίθετο εις τα κρατούντα κατά την ομηρική εποχή ήθη ενώ η μοιχεία εθεωρείτο αισχρή πράξη. Αυτά απηχούν την γενική αντίληψη περί ηθικής εκείνης την εποχής.

Από τον έκτο αιώνα αρχίζει μία καινούρια εποχή. Έτσι οι αξιώσεις περί χρηστού βίου, δηλαδή η φιλοπονία, η αυτάρκεια, η διατήρηση της φιλαδελφίας και της φιλίας, η εκπλήρωση των καθηκόντων προς τους ξένους, και οι νέοι θεσμοί, τα δικαιώματα της οικογένειας και το κύρος της πολιτείας παρουσιάζονται στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους. Αυτή την περίοδο η λέξη νόμος σημαίνει και τον γραπτό αλλά και τον άγραφο νόμο. Την εν λόγω εποχή συνέβαλαν στη διαμόρφωση της κοινωνικής συνείδησης οι επτά σοφοί και οι λυρικοί κυρίως ποιητές.

Ο Σόλων έδωσε νέο κύρος στις ηθικές αρχές. Η θεά Θέμις δεν εμφανίζεται πλέον στην Σολώνεια νομοθεσία. Η δίκη είναι η μεγάλη θεά του Σόλωνα, αντίπαλος δε αυτής η ύβρις. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο άνθρωπος συνειδητοποιεί την προσωπικότητα του και τείνει να θεωρεί την θέληση του ολοένα και πιο ανεξάρτητη από ανώτερες δυνάμεις. Καθίσταται με αλλά λόγια υπεύθυνος για την μοίρα του. Ο Σόλων πίστευε ακόμα στην ισχύ του αγαθού μέσα στον άνθρωπο. Ο ίδιος απαγόρευσε τον δανεισμό επί της σώμασι και περιόρισε την πατρική κυριαρχία. Στα ίδια περίπου πλαίσια κινήθηκαν ο Αισχύλος και ο Σοφοκλής.

Οι σοφιστές όμως εξήγειραν το πνεύμα της κριτικής και έτσι εξασθένηζαν τον σεβασμό προς τις δυνάμεις που μέχρι πρότινος θεωρούντο ιερές.

Ο Σωκράτης δεν έπαυσε να επικρίνει τους θεσμούς της πολιτείας των Αθηναίων ενώ η όλη βάση της διδασκαλίας του βρισκόταν σε βαθιά αντίθεση με τα πατροπαράδοτα ήθη των αρχαίων χρόνων. Έτσι θίγει τα βαθύτερα προβλήματα περί δικαιοσύνης και οσιότητας ώστε να είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως ταραξίας της κοινωνικής ειρήνης.

Ο Πλάτων με το έργο του «Πολιτεία» εμφανίζει την δημοκρατία ως αμαρτημένη πολιτεία, στην οποία δεν εφαρμόζονται ορθώς η ελευθερία και η ισότητα. Επίσης εμφανίζει δοξασίες άκρως αντίθετες προς τους δημιουργικούς νόμους που διέπουν την ανθρώπινη φύση και τις σύμφωνες με

αυτές αρχές περί ηθικής αρετής, δικαίου και πατρίων ηθών. Έτσι η Πολιτεία του Πλάτωνος βρίσκεται σε καθαρή αντίθεση με την ελεύθερη προσωπικότητα του ανθρώπου, αρνείται τα ιερότερα και τα ευγενέστερα αισθήματα του ανθρώπου, όπως ότι η οικογένεια είναι ο πυρήνας μίας ορθά δομημένης πολιτείας.

Τον πέμπτο αιώνα ο Περικλής δεν εισήγαγε νέες αρχές ως προς τα ουσιώδη, αλλά παρουσιάζεται ως συνεχιστής της ιστορίας της πόλεως. Κατ' αυτόν τον τρόπο η κοινή συνείδηση επαγρυπνεί επί της τηρήσεως των άγραφων νόμων, διότι αυτοί δεν προστατεύονται από εξωτερικές διατάξεις του δικαίου.

Ο Αριστοτέλης εξετάζει κάθε ηθικό ζήτημα έχοντας ως βάση την αρχή ότι κάθε μεν κακία είναι υπερβολή ή έλλειψη κάποιας ιδιότητας ενώ κάθε δε αρετή αποτελεί μεσότητα μεταξύ αυτών των δύο κακών, της υπερβολής και της έλλειψης. Την ηθική αρετή στηρίζει στη βούληση και όχι στη γνώση, όπως ο Σωκράτης. Έτσι για τον Σταγειρίτη φιλόσοφο το δίκαιο «ανθρώπινον εστί». Από τον ίδιο χειραφετείται η ηθική αντίληψη από το θρησκευτικό στοιχείο και ως κακίες και αρετές εκείνες που καθιερώθηκαν ως τέτοιες από την κοινή γνώμη των ανθρώπων.

Οι Αθηναίοι ρήτορες διαμόρφωσαν ικανώς τις ηθικές αντιλήψεις και ειδικότερα την αντίληψη περί χρηστών ηθών. Η ηθική εκτίμηση περί επιείκειας, της πραότητας, της προς βοήθεια προθυμίας αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της

περιόδου. Τέλος οι Στωικοί δέχονται ότι η αρετή είναι αγαθό και μόνο σε αυτό συνίσταται η ευδαιμονία του κάθε ανθρώπου.⁴

Ας δούμε τώρα πως τα κείμενα περί Ρωμαϊκού δικαίου μετά την ανάπτυξη της Ρώμης βοηθούν στην έρευνα της εξέλιξης της έννοιας των χρηστών ηθών.

Η Ρώμη δεν αρκείται στο να παίζει ρόλο ως πρώτη πόλη της Ιταλίας αλλά επιδιώκει να γίνει ο κυρίαρχος του τότε πολιτισμένου κόσμου. Εντός ενός αιώνας η Καρχηδόνα νικήθηκε, η Σικελία κατακτήθηκε, η Γαλατία και η περιοχή του Πάδου υποτάχτηκαν, η εκμετάλλευση της Ισπανίας ήταν γεγονός, η Μακεδονία, η Ελλάς και η Αφρική έγιναν επαρχίες ρωμαϊκές. Κατά τον ίδιο χρόνο η ρωμαϊκή κοινωνία χωρίς ταραχές και χωρίς εμφανή επανάσταση αποσυντίθεται εξαιτίας ακριβώς των κατακτήσεων της. Η παλιά Ρώμη αλλάζει μορφή κοινωνικώς υπό την επίδραση των ηθών και των ιδεών της Ανατολής και ιδιαιτέρως της Ελλάδος καθώς και ενδεχομένως υπό την επήρεια του δημόσιου και του ιδιωτικού πλούτου. Με τις κατακτήσεις, το χρήμα αφθονεί, η διαφθορά όμως εισδύει στην ρωμαϊκή οικογένεια. Η πολυτέλεια κυριαρχεί και διαφθείρει. Αυτό φαίνεται και από τους πολυάριθμους νεότερους νόμους κατά της πατροκτονίας, της μοιχείας, της πολυτέλειας των γυναικών, της ασωτίας κ.τ.λ.

⁴ Παρασκευάς Ιωάννης Θεμ., «Τα χρηστά ήθη και η νομική θεμελίωση αυτών», Αθήνα 1983, σελ. 5-21

Αλλά ποια είναι η έννοια των ηθών στο ρωμαϊκό δίκαιο?⁵

Από τα ρωμαϊκά κείμενα, αυτά προσδιορίζονται ως κανόνες, αρχές συμπεριφοράς των πολιτών. Οι αρχές αυτές εφαρμόζονται τόσο στην ιδιωτική όσο και στη δημόσια ζωή, τόσο στους πολίτες όσο και στους στρατιώτες. Για τον πολίτη οι αρχές αυτές συνίσταντο στο να εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις, να σέβεται τις δημόσιες αρχές, να έχει τέκνα, να ανατρέφει αυτά ούτε με άκρα αυστηρότητα αλλά ούτε και με άκρα χαλαρότητα, να τιμά τους θεούς, να σέβεται την πατρίδα, τους γονείς και το πλησίον, να τηρεί τον δοθέντα λόγο, να είναι οικονόμος και να σέβεται την αιδώ. Ο άρχων θα πρέπει να εκπληρώνει τα καθήκοντα του χωρίς κατάχρηση εξουσίας και να μένει μακριά από κάθε διαφθορά.

Η έννοια όμως των χρηστών ηθών παρέμεινε πάντοτε ακαθόριστη. Μεταβολή στην περί χρηστών ηθών ρωμαϊκή αντίληψη επέφερε πρωτίστως η διείσδυση της ελληνικής φιλοσοφίας και ιδιαιτέρως της διδασκαλίας των Στωικών. Υπό την επίδραση της φιλοσοφίας αυτής γίνονται πλέον συγκεκριμένα τα παραδείγματα αντιθέσεως στα χρηστά ήθη ορισμένων πράξεων της ζωής.

⁵ Παρασκευάς Ιωάννης Θεμ., «Τα χρηστά ήθη και η νομική θεμελίωση αυτών», Αθήναι 1983, σελ. 5-21

⁶ Τούσης Ανδρέας Χρ., «η έννοια των χρηστών ηθών – Συμβολή εις την ερμηνείαν των Γεν. Αρχών του Α.Κ.», ΕΕΝ 1956 (23), σελ. 229 επ.

Μεταξύ των χρηστών ηθών επίσης καταλέγετο και η καλή πίστη. Η βία και ο φόβος καθιστούν ελαττωματική τη συναίνεση, καταστρέφουν την καλή πίστη και συνεπώς είναι εναντίον των χρηστών ηθών.

Οι σύγχρονες νομοθεσίες λόγω κοινωνικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων και εν όψει των οικονομικών κρίσεων και της κρίσης της ηθικής και συνεπώς των νέων προβλημάτων που αυτές θέτουν δεν αρκούνται στο να διατηρήσουν την ρωμαϊκή διδασκαλία και τα πολυάριθμα αυτής παραδείγματα. Στα συστήματα ερμηνείας των μεγάλων κωδικοποιήσεων του δέκατου ένατου αιώνα βρίσκουμε ότι τα χρηστά ήθη δεν προσδιορίζονται από θρησκευτικά ή φιλοσοφικά ιδεώδη αλλά από την εκ της κοινής γνώμης δημιουργούμενη πραγματικότητα ή ότι τα χρηστά ήθη πρέπει να προσδιορίζονται αναφορικά με την δεδομένη χρονική στιγμή.⁷

3.Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΠΕΡΙ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ.

Το δίκαιο έχει δημιουργηθεί για την εξυπηρέτηση του κοινωνικού βίου και κανείς δεν αρνείται ότι πρέπει να εμπνέεται από τα παραγγέλματα της ηθικής, αφού αυτά εξυγιαίνοντας τον άνθρωπο εξυγιαίνουν και τον κοινωνικό βίο, εφόσον οι κανόνες

⁷ Τούσης Ανδρέας Χρ., «η έννοια των χρηστών ηθών – Συμβολή εις την ερμηνείαν των Γεν. Αρχών του Α.Κ», ΕΕΝ 1956 (23), σελ. 227 επ.

του δικαίου τίθενται όχι για τους «εκ θεού όντας», αλλά για τον κοινό άνθρωπο. Εφόσον δηλαδή το δίκαιο έχει προορισμό να διέπει την κοινωνική συμβίωση των ανθρώπων, λογικό είναι να περιβάλει κανόνες προσιτούς και ικανούς να τηρηθούν από τους πολλούς. Πρέπει με άλλα λόγια να λάβει ως μέτρο τον εκάστοτε μέσης ηθικής άνθρωπο και στο μέτρο αυτό να στηρίζει την τήρηση των κανόνων του. Θα αποτελούσε ουτοπία να γεμίζαμε τον κώδικα του δικαίου με παραγγέλματα της ηθικής. Αυτός είναι ο λόγος που οι κανόνες δικαίου περιέχουν ελάχιστα ηθικά παραγγέλματα και υπό αυτήν την έννοια συμπληρώνονται με παραπομπή στα χρηστά ήθη.⁸

Τα χρηστά ήθη προσδιορίζονται από την πραγματικότητα που δημιουργείται από την κοινή γνώμη. Επίσης, η έννοια τους είναι εμπειρικά προσδιορίσιμη κατά περίπτωση, ασφαλώς όχι με βάση την υποκειμενική αντίληψη του δικαστή γι' αυτά αλλά με βάση τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις.

Σύμφωνα με τον Γεωργιάδη, χρηστά ήθη είναι οι κρατούσες αντιλήψεις του μέσου χρηστού και δικαίου ανθρώπου για το ποια συμπεριφορά ανταποκρίνεται στις επιταγές της κοινωνικής ηθικής.

Για τον προσδιορισμό της έννοιας των χρηστών ηθών είναι αδιάφορες οι προσωπικές αντιλήψεις του δικαστή ή των

⁸. Μπαλής, «Γεν. Αρχές Αστικού Δικαίου», Αθήνα 1961, σελ. 181-182

διαδίκων. Αντιθέτως κρίσιμες είναι οι κρατούσες αντιλήψεις σε ορισμένο τόπο, χρόνο και κύκλο συναλλασσομένων. Η έννοια τους θα μπορούσε καλύτερα να αποδοθεί με τον όρο «κοινωνική ηθική». Μπορούμε να πούμε πως δεν υπάρχει μια έννοια για τα χρηστά ήθη αλλά αυτή διαμορφώνεται και μεταβάλλεται αντικειμενικά με αναφορά στις αντιλήψεις περί κοινωνικής ηθικής, που επικρατούν σε ορισμένο χρονικό πλαίσιο στην κοινωνία και σε συνάρτηση με τις κατά περίπτωση περιστάσεις. Από την άλλη ο δικαστής δεν επιτρέπεται να αντλήσει τα στοιχεία των χρηστών ηθών από μια κοινωνική ηθική, η οποία μπορεί να προσκρούει σε θεμελιώδεις αξίες της έννομης τάξης.⁹

Κατά τον Μπαλή, ως κριτήριο των χρηστών ηθών δεν χρησιμεύουν οι ατομικές αντιλήψεις του δικαστή περί ηθικής αλλά οι ιδέες του εκάστοτε κατά τη γενική αντίληψη «χρηστώς και εμφρόνως σκεπτόμενου κοινωνικού ανθρώπου». Τα χρηστά ήθη δεν πρέπει να ταυτίζονται με τις απλές συνήθειες ή με τις απαιτήσεις της κοινωνικής ευπρέπειας ή συμπεριφοράς, οι οποίες διαπλάθονται από κοινωνικούς, εθνικούς, πολιτικούς ή θρησκευτικούς λόγους.¹⁰

⁹ Για την κοινωνική ηθική καθώς και για τις διαφορές της από τις συνήθειες βλ. Π. Σούρλα, σελ.34 επ.

¹⁰ Μπαλής, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», Αθήνα 1961 σελ. 182

Τέλος, τα χρηστά ήθη δεν πρέπει να συγχέονται με την κατάχρηση δικαιώματος. Πολλές φορές η κατάχρηση συγχέεται με την απλή παράβαση. Ιδίως η κατάχρηση δεν πρέπει να ταυτίζεται με την παράβαση του Συντάγματος ή των χρηστών ηθών ή την προσβολή των δικαιωμάτων των άλλων¹¹ Κατάχρηση συντρέχει, όταν δεν παραβιάζεται μεν καμία ρητή διάταξη αλλά η χρήση του δικαιώματος αντιστρατεύεται τη συνταγματική τάξη και ειδικά το σκοπό του συγκεκριμένου δικαιώματος –όταν δηλαδή δεν παραβιάζεται μεν το γράμμα αλλά προφανώς το πνεύμα του Συντάγματος.¹²

II. ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

1. Το Σύνταγμα και οι γενικές ρήτρες.

Η έννοια των χρηστών ηθών πρέπει να εξειδικεύεται με βάση τα κριτήρια που περιέχονται στις θεμελιώδεις αξίες του Συντάγματος. Ιδιαίτερη είναι η θέση των συνταγματικών δικαιωμάτων τα οποία ρυθμίζουν έμμεσα τη νομοθεσία με

¹¹.Άρθρο 5 παρ. 1 Σ.

¹².Δαγτογλου Π. Δ. «κατάχρηση των ατομικών δικαιωμάτων», ΝοΒ, τομ. 38, 1990, σελ. 226

Συντάγματος. Ιδιαίτερη είναι η θέση των συνταγματικών δικαιωμάτων τα οποία ρυθμίζουν έμμεσα τη νομοθεσία με αρωγό τις γενικές ρήτρες. Αυτό αναδεικνύει τα χρηστά ήθη σε μέσο μετασχηματισμού των συνταγματικών αξιών σε συγκεκριμένους κανόνες για την απονομή του δικαίου.

Επιβάλλεται να επισημανθεί ότι στο Σύνταγμα και πιο συγκεκριμένα στο α.5 παρ.1 και α.25, περιέχονται οι παρακάτω γενικές οριοθετήσεις : α. τα δικαιώματα των άλλων, β. το Σύνταγμα, γ. η απαγόρευση καταχρηστικής άσκησης, δ. η κοινωνική οριοθέτηση και ε. τα χρηστά ήθη, τα οποία αποτελούν και το αντικείμενο της εργασίας .

Τρεις βασικές αρχές της συνολικής έννομης τάξης προκύπτουν από τη συστηματική ερμηνεία των διατάξεων που προαναφέρθηκαν και οι οποίες διέπουν τόσο τη δράση των ιδιωτών όσο και των κρατικών οργάνων. Πρόκειται για τη βασική οριοθετική ρήτρα της νομιμότητας, της κοινωνικότητας και της χρηστότητας. Ο συνδυασμός αυτών των ρητρών δημιουργεί ένα θεμελιώδες τρίπτυχο. Ως εκ τούτου , η γενική ρήτρα της χρηστότητας εμπεριέχει το σεβασμό των χρηστών ηθών, την τήρηση της καλής πίστης και την απαγόρευση της κατάχρησης. Επιπλέον η αρχή της χρηστότητας περιλαμβάνεται στην αρχή της νομιμότητας.¹³

¹³ Βλ. Δημητρόπουλο, ό.π., 2005, σελ. 174-186

2. Τα χρηστά ήθη ως συνταγματική αρχή στο α. 5 παρ.1 και α. 13 παρ. 2.

A. Το άρθρο 5 παρ.1 Σ.

Το άρθρο 5 παρ. 1 Σ. ορίζει ότι << καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας, εφ' όσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη>> κατοχυρώνοντας την γενικότερη ελευθερία του ανθρώπου και την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, πραγματώνοντας δηλαδή αυτό του άρθρου 2 παρ.1 που ονομάζει ως ανθρώπινη αξία¹⁴. Το άρθρο 5 κατοχυρώνει το δικαίωμα αυτοδιάθεσης του ανθρώπου, το οποίο είναι μητρικό δικαίωμα, απ' όπου πηγάζουν όλες οι επιμέρους ελευθερίες.

Το άρθρο αυτό είναι καινοτομία του Συντάγματος του 1975 και μοιάζει με το άρθρο 2 παρ.1 του Γερμανικού θεμελιώδους νόμου του 1949. Το άρθρο 5 συνιστά ένα γνήσιο δικαίωμα που συμπληρώνει την προστασία της προσωπικότητας του ατόμου και όχι μία γενική κατευθυντήρια αρχή για τον νομοθέτη και

¹⁴ Σ. Μαθίας, « η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και οι περιορισμοί της στο ιδιωτικό δίκαιο», Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων, σελ.114

έναν ερμηνευτικό κανόνα για την διοίκηση και τα δικαστήρια ¹⁵. Ωστόσο για την προαγωγή της ομαδικής ανάπτυξης της προσωπικότητας όλων, ο συντακτικός νομοθέτης εισήγαγε κάποιους περιορισμούς για να μην καθίσταται αυτή παράνομη και καταχρηστική.

Όσον αφορά τον περιορισμό του Συντάγματος, αυτός συνίσταται σε μία ανάπτυξη της προσωπικότητας που δεν προσκρούει σε διατάξεις του Συντάγματος.

Όσον αφορά στα δικαιώματα των άλλων, ο περιορισμός αυτός συνίσταται στην εναρμόνιση των δικαιωμάτων όλων, μέσα σ' ένα σύνολο, ώστε αυτά να μην συγκρούονται. Ο περιορισμός αυτός υπάρχει ήδη στη Γαλλική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1789, η οποία στο α. 4 ορίζει ότι « η ελευθερία έγκειται στο να μπορεί κανείς να κάνει καθετί που δεν βλάπτει τον άλλον έτσι, η άσκηση των φυσικών δικαιωμάτων κάθε ανθρώπου δεν έχει άλλα όρια από εκείνα που εξασφαλίζουν στα άλλα μέλη της κοινωνίας την απόλαυση αυτών των ίδιων δικαιωμάτων». Αλλά και η Οικουμενική Διακήρυξη του 1948 και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1950 έχουν ανάλογες διατάξεις.

Τέλος, όσον αφορά τον περιορισμό των χρηστών ηθών, η ρήτρα αυτή περιορίζει το γενικό δικαίωμα της ελεύθερης ενέργειας,

¹⁵. Χρυσόγονος, όπ.π., σελ. 154, Δαγτόγλου, όπ.π., τόμος β, σελ.1144-1145.

χωρίς όμως να απαγορεύει ρητά μία ανήθικη συμπεριφορά. Δηλαδή, δίνει στο νομοθέτη την ευχέρεια να επιβάλλει περιορισμούς, προστατεύοντας τα χρηστά ήθη, χωρίς να περιορίζει ευθέως την ελευθερία του ατόμου. Αρχικά μάλιστα είχε χρησιμοποιηθεί ο όρος «ηθικός νόμος», αλλά αντικαταστάθηκε με τον όρο «χρηστά ήθη», επειδή είναι σαφέστερος ¹⁶.

Η ανάπτυξη της προσωπικότητας δεν πρέπει να αντίκειται στις κρατούσες αντιλήψεις της κοινωνικής και συναλλακτικής ηθικής και να μην οδηγεί σε αντικοινωνικά αποτελέσματα ¹⁷. Το κρίσιμο κριτήριο πρέπει να 'ναι η κρατούσα κοινωνική ηθική. Είναι αναγκαίο λοιπόν, να διαπιστώνεται ο ηθικός κανόνας που ισχύει σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή και αφορά μία συγκεκριμένη περίπτωση ¹⁸. Ωστόσο είναι σαφές ότι η επίκληση της ρήτρας των χρηστών ηθών δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί προσχηματικά, προκειμένου να επιβληθούν πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς που θίγουν την προσωπικότητα του ατόμου.

Οι συμπεριφορές των ανθρώπων δεν πρέπει να αξιολογούνται, όσο παραμένουν σε επίπεδο ιδιωτικής σφαίρας ¹⁹.

¹⁶. Μάνεσης, «Συνταγματικά Δικαιώματα, Α Ατομικές Ελευθερίες», Έκδοση, Σάκκουλας Θεσσαλονίκη, 1982, σελ.60, Παραράς, «Σύνταγμα 1975-Corpus 1, αρ.1-50, Νομολογία ΣτΕ, Παρατηρήσεις κατ' άρθρο, Νομοθεσία», Εκδόσεις Αν. Ν. Σάκκουλα, 1985, σελ.145, Ράϊκος, όπ.π., σελ.406

¹⁷. Χρυσογόνος, όπ.π., σελ.159

¹⁸. Ράϊκος, όπ.π., σελ.369

¹⁹. Χρυσογόνος, όπ.π., σελ.159-160

B. Το άρθρο 13 παρ. 2 Σ.

Στο άρθρο 13 παρ. 2 Σ κατοχυρώνεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως με τους όρους «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του καθενός». Η θρησκευτική ελευθερία κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα ως αντικειμενικός κανόνας δικαίου και ως ατομικό δικαίωμα.

Το αντικειμενικό του κανόνα δικαίου έγκειται στο ότι έχει την έννοια της ανεξιθρησκίας ενώ ως ατομικό δικαίωμα δίνει τη νομική δυνατότητα στο άτομο να πιστεύει και να λατρεύει οποιοδήποτε δόγμα, δηλαδή περιλαμβάνει την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και της λατρείας.

Τώρα, ως «γνωστή θρησκεία» στην παρ.2 του άρθρου 13 είναι αυτή που έχει φανερά δόγματα, σκοπούς και τρόπους λατρείας. Σύμφωνα με τον καταστατικό χάρτη όλες οι θρησκείες είναι ελεύθερες καθώς και η λατρεία, ατομική ή συλλογική, ιδιωτική ή δημόσια, στάσιμη ή κινητή.

Στο εδ. α της παρ. 2 του άρθρου 13 αναφέρεται ότι «τα σχετικά με την λατρεία κάθε γνωστής θρησκείας τελούνται ανεμπόδιστα, υπό την προστασία των νόμων». Ο νομοθέτης ανταποκρινόμενος στη συνταγματική επιταγή, θεσπίζει τον ποινικό κολασμό εγκλημάτων κατά της θρησκευτικής ειρήνης (α. 198-20 Π.Κ), της διακεκριμένης κλοπής πράγματος

θρησκευτικής λατρείας από τόπο προορισμένο γι' αυτήν (α. 374 στ. α Π.Κ), της αντιποιήσεως ασκήσεως υπηρεσίας λειτουργού της ορθόδοξης εκκλησίας ή άλλης γνωστής θρησκείας (α. 175 παρ. 2) και τις χωρίς δικαίωμα χρησιμοποιούσας της περιβολής ή άλλου διακριτικού σημείου θρησκευτικού λειτουργού (α. 176 Π.Κ). Μπορεί επίσης να υπάρξει αστική προστασία κατ' α.914 και 1108 Α.Κ. Εδώ η πρόβλεψη του Συντάγματος για προστασία των νόμων που προστατεύουν την λατρεία είναι μία επιταγή προς το νομοθέτη όχι μόνο για θέσπιση αλλά και για ερμηνεία των νόμων με τρόπο που να προστατεύουν την λατρεία ²⁰. Το εδ. β ορίζει ότι «η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη». Έτσι, δεν προστατεύεται λατρεία, η οποία αντίκειται σ' αυτές τις δύο ρήτρες. Αυτή η διαταγή, αν και είναι πολύ γενική και αόριστη, ωστόσο, προστατεύει από λειτουργούς και άτομα, που εκμεταλλευόμενοι την πίστη και την θρησκεία προβαίνουν σε εκδηλώσεις που αντίκειται στις αντιλήψεις του μέσου συνετού ανθρώπου. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να ταυτίζουμε τα δόγματα της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας με την ρήτρα των χρηστών ηθών, καθώς έτσι δεν αποκλείουμε κάθε άλλη θρησκεία, εκτός από την επικρατούσα Ορθόδοξη. ²¹

²⁰. Δαγτόγλου όπ.π., σελ. 383

²¹. Χρυσογόνος, όπ.π., σελ.233

III. ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ

1. Αστικό δίκαιο

A.ΑΚ 33

Το Α.Κ 33 ορίζει ότι «διάταγμα αλλοδαπού δικαίου δεν εφαρμόζεται εάν η εφαρμογή της προσκρούει στα χρηστά ήθη ή γενικά στη δημόσια τάξη» και εφαρμόζεται σε αλλοδαπό δίκαιο, σύμφωνα με τους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Οι κανόνες αυτοί πηγάζουν από το εσωτερικό δίκαιο, αλλά και από διεθνή σύμβαση ή διεθνές έθιμο ή γενικώς παραδειγμαμένη αρχή που αναγνωρίζεται από πολίτευμα κράτους²².

Το ζήτημα που τίθεται είναι όχι αν η εφαρμογή του αλλοδαπού κανόνα προσκρούει στην ελληνική δημόσια τάξη²³. Τον έλεγχο αυτό τον κάνει αυτεπάγγελα ο δικαστής με αντικειμενικά κριτήρια. Τον έλεγχο των δικαστικών της ουσίας τον ασκεί ο Άρειος Πάγος. Ο αλλοδαπός κανόνας μπορεί να προσκρούει στην ελληνική δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη. Βέβαια, το γεγονός ότι δεν αντίκειται σε ελληνική διάταξη δεν σημαίνει ότι

²². Κρίστης «Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο», σελ. 396-399

²³. Γεωργιάδης – Σταθόπουλος, όπ.π., παρ. 3

η εφαρμογή του δεν προσκρούει στην ελληνική έννομη τάξη. Έτσι, σε περίπτωση αντίθεσης το αλλοδαπό δίκαιο δεν εφαρμόζεται και η σχέση είτε μένει αρρυθμιστη είτε ρυθμίζεται από άλλη διάταξη του ίδιου εφαρμοστέου δικαίου, είτε, αν αυτό δεν είναι δυνατό, από το ημεδαπό δίκαιο.

B. ΑΚ 178

Στο άρθρο 178 ορίζεται ως προϋπόθεση εγκυρότητας της δικαιοπραξίας η μη αντίθεση της προς τα χρηστά ήθη με σκοπό τον περιορισμό της ιδιωτικής βούλησης, η οποία καταρχήν είναι ελεύθερη (361 ΑΚ) σε ηθικά ανεκτά όρια. Η έννοια των χρηστών ηθών εδώ είναι νομικά αόριστη, ώστε να καλύπτει πολλές περιπτώσεις και πληρώνεται κάθε φορά απ' τον δικαστή με αντικειμενικά κριτήρια.

Τα χρηστά ήθη κρίνονται νομικά και υπόκεινται στον έλεγχο του Α.Π²⁴, καθώς αποτελούν έμμεση δευτερογενή πηγή δικαίου. Ωστόσο, το ουσία βάσιμο εκφεύγει του αναιρετικού ελέγχου. Η διάταξη καλύπτει κάθε δικαιοπραξία, υποσχετική ή εκποιητική, χαριστική ή επαχθή, περιουσιακού ή οικογενειακού δικαίου, μονομερή ή σύμβαση, διάταξη τελευταίας συμβάσεως,

²⁴. ΑΠ 1/72

προσύμφωνο, δικαιοπραξία δημοσίου δικαίου²⁵.

Πρότερα, ενδείκνυται η εφαρμογή των α. 200 και 288 Α.Κ²⁶.

Η αντίθεση προς τα χρηστά ήθη πρέπει να συνάγεται από την ίδια την δικαιοπραξία και το περιεχόμενο της με το σύνολο των περιστατικών που συγκροτούν τη ρύθμιση²⁷. Αν τώρα το ανήθικο προκύπτει από το περιεχόμενο τότε δεν χρειάζεται περαιτέρω έρευνα περιστατικών, ενώ αν από το σύνολο των περιστατικών σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η γνώση ή η ανυπαίτια άγνοια του ανήθικου.

Το ανήθικο ανάμεσα στα μέρη καθορίζεται από την γνώση του ή άγνοια του εκ του ενός απ' αυτά, στην απέναντι σε τρίτον, από το σύνολο των δικαιοπρακτούντων. Στη σύμβαση το ανήθικο πρέπει να αφορά και τα δύο μέρη. Μπορεί να υπάρξει μερική ακυρότητα, αλλά χωρεί επικύρωση, αφού ούτε έτσι αναφέρεται η αντίθεση στα χρηστά ήθη²⁸. Τεραστίας σημασίας είναι ο χρόνος τέλεσης της δικαιοπραξίας, όσον αφορά το ανήθικο χαρακτήρα του.

Οποιοσδήποτε έχει έννομο συμφέρον, μπορεί να προβάλλει την ακυρότητα της δικαιοπραξίας σε κάθε στάση της δίκης (α.160 Κ.Πολ.Δ). Ο δικαστής το κάνει αυτό και αυτεπάγγελα²⁹.

²⁵ Τούσης, ό.π., σελ. 230

²⁶ Γεωργιάδης – Σταθόπουλος, ΕρμΑΚ, αρ.178, σελ.274

²⁷ ΑΠ 456/1972, ΑΠ 398/1975

²⁸ Βαθρακοκοίλης, «Αναλυτική ερμηνεία-νομολογία Αστικού Κώδικα», Α Τόμος, Αθήνα 1989, σελ.266

²⁹ Κωστώρας, ό.π., σελ.840, Μπαλής, «Γενικές Αρχές», παρ.64-65

Και η αιτιώδης εκπονητική δικαιοπραξία σε αντίθεση με την αναιτιώδη συμπαρασύρεται σε ακυρότητα, λόγω του ανήθικου χαρακτήρα της.

Ανήθικες δικαιοπραξίες που δεσμεύουν υπέρμετρα την ελευθερία του προσώπου αναφέρονται ενδεικτικά. Είναι αυτές που δεσμεύουν το δικαίωμα επί της εαυτού σωματικής ακεραιότητας, υγείας, τιμής, ζωής, το δικαίωμα επί του ονόματος ή της προσωπικότητας, η υπόσχεση μεταβολής ή μη κατοικίας, οι απαγορεύσεις ασκήσεως επαγγέλματος ή ανταγωνισμού. Επίσης, σε μία άλλη κατηγορία ανήκουν η συμφωνία που περιορίζει την ελεύθερη συμμετοχή σε δημόσιο διαγωνισμό, η συμφωνία παραίτησης από την άσκηση αιτήσεως ακυρώσεως έναντι ανταλλάγματος, η συμφωνία συζύγων, ενόσω διαρκεί ο γάμος, για διευκόλυνση της λύσης του. Ακόμα ανήθικες θεωρούνται αυτές με ανήθικο περιεχόμενο, είτε σε βάρος τρίτου, είτε όλων όπως η δικαιοπραξία αμοιβής για τη μη τέλεση ή καταμήνυση αξιόποινης πράξης, για κατάθεση αληθούς μαρτυρίας, για έκδοση ορθής απόφασης, η σύμβαση για δυσφήμιση τρίτου, για αθέτηση υποχρέωσης έναντι τρίτου και η συμφωνία περί επιχειρήσεων για αύξηση τιμών. Στο α. 178 δεν υπόκεινται όμως, οι δικαιοπραξίες για καταδολίευση δανειστών (Α.Κ 939-946), εκ δόλου και οι αναιτιώδεις.

Γ. ΑΚ 179

Το α.179, εξειδικεύοντας το α. 178, αναφέρεται σε δύο ανήθικες δικαιοπραξίες, σ' αυτήν που δεσμεύει υπέρμετρα την ελευθερία του προσώπου και την αισχροκερδή. Η αισχροκερδής έχει αυτοτέλεια, καθώς αν ισχύει το α. 179 και οι προϋποθέσεις του δεν χρειάζεται να ασχοληθούμε καθόλου με το α. 178. Αν μάλιστα η αισχροκερδής είναι άκυρη κατά το Ποινικό δίκαιο ή είναι τοκογλυφία (Α.Κ 405-406), τότε είναι ήδη άκυρη κατά το Α.Κ 174³⁰. Αισχροκερδείς είναι οι επαχθείς περιουσιακού δικαίου, όχι όμως και οι αμφοτεροβαρείς αναγκαία.

Πρέπει να υπάρχει μία προφανής δυσαναλογία προς την παροχή που προκύπτει από αντικειμενικά κριτήρια και να γίνει αμέσως αντιληπτή από κάθε άνθρωπο που γνωρίζει αυτές τις συναλλαγές³¹ και να υπάρχει κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης³². Παράλληλα με την προφανή δυσαναλογία απαιτείται και η εκμετάλλευση εκ μέρους του ενός της απειρίας, κουφότητας και ανάγκης του αντισυμβαλλόμενου.

Ως συνέπεια μιας αισχροκερδούς δικαιοπραξίας έχουμε την απόλυτη ακυρότητα της. Τώρα, η κρατούσα γνώμη λέει ότι πλήττονται και οι δύο παροχές, αν και αμφισβητείται αυτό. Οποιοσδήποτε έχει έννομο συμφέρον μπορεί να προβάλει την

³⁰. Γεωργιάδης – Σταθόπουλος, ΕρμΑΚ, αρ.179, σελ.277

³¹. ΑΠ 593/1972

³². ΑΠ 405/1974, ΑΠ 385/1992

ακυρότητα, αν και υπάρχει πιθανότητα για ένσταση καταχρήσεως δικαιώματος. Υπάρχει περίπτωση και για μερική ακυρότητα, όταν η παροχή είναι άκυρη κατά το υπερβάλλον³³. Το δικαστήριο αυτεπάγγελτα την λαμβάνει υπόψιν, εφόσον προβληθούν τα πραγματικά περιστατικά.

Δ. ΑΚ 281

Το α.281 ορίζει ότι η άσκηση δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει μεταξύ άλλων τα όρια που επιβάλλουν τα χρηστά ήθη. Επικουρικά το α.25 παρ.3 Σ κατοχυρώνει τη μη καταχρηστική άσκηση δικαιώματος, καθιστώντας τη ρύθμιση μία γενική ρήτρα και διάταξη δημοσίας τάξεως. Όταν η χρήση του δικαιώματος πρόσκειται στην κοινωνική δικαιοσύνη, αποτελεί κατάχρηση και απαγορεύεται³⁴. Η κατάχρηση του δικαιώματος εξαρτάται από αντικειμενικά κριτήρια, δηλαδή την καλή πίστη, τα χρηστά ήθη, τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του δικαιώματος. Η υπαιτιότητα του δικαιούχου είναι αδιάφορη, καθώς τα κριτήρια αυτά προκύπτουν αντικειμενικά³⁵.

Το ζήτημα που τίθεται τώρα, είναι αν η έννοια της καλής πίστης

³³. ΑΠ 575/1966

³⁴. Π.Δ Δαγτόγλου, «Κατάχρηση ατομικών δικαιωμάτων», ΝοΒ 1990 Σελ. 226

³⁵. Γεωργιάδης – Σταθόπουλος, ΕρμΑΚ, αρ.281, σελ.490, Κορδογιαννόπουλος, «Νεότερα δεδομένα στην εφαρμογή του αρ. 281 και κριτική αυτών», ΕΕΝ 31/σελ. 409

επικαλύπτει αυτή των χρηστών ηθών ή όχι. Μία άποψη λέει ότι επικαλύπτει τα χρηστά ήθη και γι' αυτό η αναφορά τους είναι πλεονασμός ενώ η αντίθετη άποψη είναι ότι κάθε μία από τις τρεις έννοιες διακρίνεται³⁶. Όσον αφορά τώρα στην έννοια του δικαιώματος, τελολογικά, οι καθ. Γεωργιάδης και Σταθόπουλος υποστηρίζουν ότι πρέπει να εννοηθεί όσον τον δυνατόν ευρύτερα³⁷. Ο Θ. Λιβαθηνός υποστηρίζει την συμβατική έννοια του όρου, την εξουσία δηλαδή που έχει το πρόσωπο είτε από το νόμο είτε από τη σύμβαση.

Μεγάλη διαμάχη με αντιφατική νομολογία μεταξύ Σ.τ.Ε και Α. Π έχει προκληθεί από την υπαγωγή των δημοσίων δικαιωμάτων στο α.281. Η απόφαση 1434/1948 Σ.τ.Ε αναφέρεται στο ότι η διάταξη του α.281 αναγόμενη στα της ασκήσεως των ιδιωτικών δικαίων, δεν εφαρμόζεται στην άσκηση δημοσίου δικαιώματος από την Διοίκηση³⁸. Ο Α. Π υποστηρίζει όμως το αντίθετο, ότι δηλαδή τα άρθρο 281 θέτει μία κατευθυντήρια αρχή και αναλογικά εφαρμόζεται στα υπόλοιπα δικαιώματα, σύμφωνα και με την αρχή της ενότητας της έννομης τάξης.

Επίσης, ο νομοθέτης απαιτεί η υπέρβαση των ορίων στο πεδίο εφαρμογής του α. 281 να 'ναι πρόδηλη και αναμφισβήτητη³⁹.

³⁶ Θ. Λιβαθηνός, « Σκέψεις τινές επί της καταχρήσεως δικαιώματος», ΝοΒ 22/σελ. 161

³⁷ ΕρμΑΚ, σελ. 490

³⁸ Εμ. Ι. Βουζίκας, «Η περί καταχρήσεως δικαιώματος διάταξις του α. 281ΑΚ και το δημόσιο δίκαιο», ΝοΒ 16/σελ. 1. Με αυτήν την άποψη συνηγορεί και ο Π.Δ. Δαγτόγλου που υποστηρίζει ότι δεν είναι δυνατή η αναλογική επέκταση του α. 281 στα ατομικά δικαιώματα.

³⁹ ΑΠ 536/1973

Συνεπεία της παράβασης του α. 281 επέρχεται, ανάλογα με την περίπτωση, η ακύρωση της δικαιοπραξίας, η παύση της άσκησης ή η παράλειψη στο μέλλον καταχρηστικής υλικής ενέργειας ή η απόρριψη της καταχρηστικής αγωγής ή ένστασης. Σύμφωνα μάλιστα με τα α.919 και 932 ΑΚ είναι δυνατή η χρηματική αποζημίωση λόγω ηθικής βλάβης ή αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού. Ο Θ. Λιβαθηνός προκρίνει την αποζημίωση και όχι την ακύρωση, ώστε να προστατεύονται τα συμφέροντα των τρίτων⁴⁰.

E. ΑΚ 919

Το α. 919 ΑΚ «όποιος με πρόθεση ζημίωσε άλλον με τρόπο αντίθετο προς τα χρηστά ήθη έχει υποχρέωση να τον αποζημιώσει», συμπληρώνει το α. 914 ΑΚ επεκτείνοντας το δικαίωμα και σε περιπτώσεις που δεν προσβλήθηκε ορισμένο δικαίωμα ή έννομο συμφέρον αλλά παρ' όλα αυτά απαιτείται αποκατάσταση της ζημίας. Σύμφωνα μάλιστα με τη ρήτρα των χρηστών ηθών αναπροσαρμόζεται και το δίκαιο της αδικοπρακτικής ευθύνης με την πάροδο του χρόνου⁴¹. Προϋποθέσεις εφαρμογής της είναι ανθρώπινη συμπεριφορά που να αντίκειται στα χρηστά ήθη, να συνοδεύεται από πρόθεση πρόκλησης ζημίας, να προκαλεί ζημία και να υπάρχει αιτιώδης

⁴⁰ Θ. Λιβαθηνός, όπ.π., σελ.162-164

⁴¹ ΕρμΑΚ, α. 919, σελ. 722-723

συνάφεια μεταξύ συμπεριφοράς και ζημίας. Η αντίθεση στα χρηστά ήθη είναι μία κρίση αντικειμενική αλλά συνεκτιμάται από το δικαστήριο η πρόθεση ή η αμέλεια, βαρεία ή ελαφριά⁴². Όσον αφορά την πρόκληση ζημίας πρέπει να αναφέρεται στην πρόκληση της ζημίας και όχι στον ανήθικό ή παράνομο χαρακτήρα της πράξης. Αρκεί και ενδεχόμενος δόλος και όχι απαραίτητα άμεση επιδίωξη του αποτελέσματος από τον δράστη. Συνεπεία της παραβιάσεως του α. 919 ΑΚ έχουμε αποζημίωση, η οποία κυμαίνεται σύμφωνα με τα α. 297-300 ΑΚ. Συντρέχον πταίσμα του ζημιωθέντος μπορεί να αποβεί καθοριστικό για τη μη επιδίκαση αποζημίωσης εκ μέρους του δικαστηρίου ή την μείωση του. Ο ενάγων φέρει το βάρος απόδειξης για τα υποκειμενικά στοιχεία της συμπεριφοράς του δράστη ενάντια στα χρηστά ήθη, εκτός και αν ο εναγόμενος ισχυρίζεται ότι πίστευε πως ενήργησε με χρηστότητα, οπότε φέρει το βάρος απόδειξης. Το ζήτημα αυτό είναι νομικό και ελέγχεται αναιρετικά από τον Α.Π με βάση το α. 559 στ.1 ΚΠολΔ.

2. ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Σπουδαίος είναι ο ρόλος του Ν. 146/1914 περί αθέμιτου ανταγωνισμού στο πλαίσιο του εμπορικού δικαίου. Μέσω του

⁴² ΕρμΑΚ, α.919, σελ. 725

νόμου αυτού προστατεύεται η οικονομική ελευθερία και εμμέσως ο αθέμιτος ανταγωνισμός. Οι επιμέρους ρυθμίσεις του ουσιαστικά εξειδικεύουν το α. 5 παρ. 1 Σ. στο πλαίσιο του ιδιωτικού δικαίου⁴³.

Το α. 1 του παραπάνω νόμου αναφέρεται στην γενική ρήτρα των χρηστών ηθών προβλέποντας την απαγόρευση κάθε ανταγωνιστικής πράξης αντίθετης σ' αυτήν που πραγματοποιείται στο πλαίσιο εμπορικών, βιομηχανικών ή γεωργικών συναλλαγών. Υπό τη ρύθμιση αυτή τα χρηστά ήθη ανάγονται σε κριτήριο προσδιορισμού της προσβολής της οικονομικής ελευθερίας. Για να εφαρμοστεί ο νόμος λοιπόν, είναι απαραίτητο να συγκεκριμενοποιηθεί η ρήτρα.

Κατά την ελληνική νομολογία σημαντικό κριτήριο για την εξειδίκευση της έννοιας των χρηστών ηθών είναι «το αίσθημα και οι ιδέες κάθε ορθώς, δικαίως, και εμφρόνως σκεπτόμενου ανθρώπου μέσα στον συναλλακτικό κύκλο στον οποίο γίνεται η πράξη ή η χρησιμοποίηση των μεθόδων και μέσων αντίθετων προς την ομαλή ηθικότητα των συναλλαγών».

Καταλήγοντας απαραίτητο είναι να αναφερθεί ότι ο προσδιορισμός της έννοιας των χρηστών ηθών φαίνεται να επηρεάζεται από κριτήρια που σχετίζονται περισσότερο με την λογική του οικονομικού συστήματος παρά με την κοινωνική

⁴³. Βλ. Λιακόπουλο, όπ.π., σελ. 407-413

ηθική, γεγονός που μπορεί να αποβεί μοιραίο για τη ν ελληνική δικαιοσύνη⁴⁴.

3. ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Βασικά χαρακτηριστικά του Ποινικού δικαίου είναι η στενή του σχέση με την ηθική. Για να διωχθεί κάποιος ποινικά προϋποτίθεται να έχει προκαλέσει μία ηθική εξανάσταση, να έχει παρουσιάσει μία εγκληματική συμπεριφορά, άξια κολασμού, η οποία θεωρείται από την έννομη μας τάξη ως η μέγιστη αποδοκιμασία εκ μέρους της. Το ποινικό δίκαιο δεν ενδιαφέρεται για ηθικά αδιάφορες ενέργειες οι οποίες ενδέχεται να απασχολήσουν άλλους κλάδους του δικαίου. Η δικαιοσύνη εξαρτάται από την έννοια των χρηστών ηθών κατά τα α. 5 παρ. 1, 13 παρ.2 και 93 παρ.2 Σ⁴⁵.

Τα χρηστά ήθη αναφέρονται στο α. 308 παρ.2 ΠΚ για την απλή σωματική βλάβη. Μέσω του άρθρου αυτού προβλέπεται η άρση του άδικου χαρακτήρα της σωματικής βλάβης αν υπάρχει συναίνεση του παθόντος και όχι αντίθεση στα χρηστά ήθη. Η ρύθμιση ανάγεται σε γενικό λόγο άρσης του αδικού. Η έκταση ισχύος του περιορισμού της ρήτρας των χρηστών ηθών δεν

⁴⁴. Βλ. Λιακόπουλο, όπ.π., σελ.414-419

⁴⁵. Ανδρουλάκης Ν.Κ., «Ποινικό Δίκαιο-Γενικό Μέρος», εκδ. Π.Ν Σάκκουλας, Αθήνα 2000, σελ. 56-66. Μυλωνόπουλος Χ.Χ., «Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου», εκδ. Α.Ν Σάκκουλα, 1997, σελ. 23-39

αποτελεί αντίστοιχη περίπτωση καθώς κατά την κρατούσα άποψη η γενική ρήτρα αφορά αποκλειστικά στο έγκλημα της σωματικής βλάβης. Πιθανή επέκταση της και σε άλλες αξιόποινες πράξεις θα την απαγόρευε το ποινικό δίκαιο γιατί θα είχε ως αποτέλεσμα την ανάλογη εφαρμογή σε βάρος του κατηγορουμένου⁴⁶.

Παρά ταύτα, η χρησιμότητα της γενικής ρήτρας των χρηστών ηθών στην συγκεκριμένη διάταξη αμφισβητείται από τον Ανδρουλάκη⁴⁷. Κατ' αυτόν, μόνη αντίθεση στα χρηστά ήθη βάσει του συγκεκριμένου άρθρου αποτελούν οι απλές σωματικές βλάβες «που ικανοποιούν σαδιστικές (του δράστη) και μαζοχιστικές (του θύματος) γενετήσιες διαστροφές» με αποτέλεσμα αυτές να αποκλείονται έστω και αν ο παθών συναινεί. Επισημαίνει πως θα ήταν εύστοχη η χρήση της γενικής ρήτρας μέσω της ΑΚ 281 σχετικά με την αποδυνάμωση της συναίνεσης σε περίπτωση φθοράς ξένης ιδιοκτησίας.

Εν κατακλείδι, δεν παρατηρείται μεγάλη διαφοροποίηση της έννοιας των χρηστών ηθών μεταξύ του ποινικού δικαίου και του Συντάγματος.

⁴⁶ Βλ. Ανδρουλάκη, όπ.π., σελ. 351. Αντίθετη η άποψη του Μανωλεδάκη κατά τον οποίο η ανάλογη εφαρμογή της διάταξης θεωρείται «πακέτο» και έχει τεθεί για να ωφελήσει τον κατηγορούμενο (βλ. υποσελ. 53 σελ. 351).

⁴⁷ Αντίθετη η άποψη του Ανδρουλάκη σχετικά με τη χρήση του περιορισμού των χρηστών ηθών στο γερμανικό ποινικό δίκαιο, όπου λόγω της γενικής πρόβλεψης της συναίνεσης ως λόγου άρσης του αδίκου, τα χρηστά ήθη χρησιμεύουν στην διατήρηση του άδικου χαρακτήρα στις περιπτώσεις που αν και με συναίνεση, η πράξη είναι αδιαμφισβήτητα μη ανεκτή κοινωνικά και ηθικά.

Τείνει όμως να ελαχιστοποιηθεί η χρήση της ρήτρας στο ποινικό δίκαιο ειδικά με την μεταρρύθμιση του κεφαλαίου περί εγκλημάτων κατά των ηθών βάσει του α.1419/1984, των οποίων ο νέος τίτλος είναι εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας⁴⁸.

4. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

Τα α. 116 ΚΠολΔ και 42 του ΚΔΔ επιτάσσουν την διεξαγωγή μίας δίκης, σύμφωνα με τα στοιχειώδη ηθικά παραγγέλματα και τις βασικές αρχές της κοινωνικής ευθύτητας. Οι ρήτρες αυτές αποτρέπουν δόλιες και παρελκυστικές ενέργειες των διαδικών στα πλαίσια μίας δίκης, ιδιαίτερα στην πολιτική δίκη, όπου δεν ισχύει η εξεταστική αρχή και η αρχή της πρωτοβουλίας του δικαστή, όπως στην διοικητική δίκη, που αποτρέπουν τέτοια φαινόμενα⁴⁹. Οι κυρώσεις τώρα για παραβίαση του α. 116 ΚΠολΔ είναι αυτές που ορίζονται στο α.295παρ.2 και 185 αρ. 1 ΚΠολΔ, μαζί με την γέννηση αξιώσεως προς αποζημίωση⁵⁰, κατά α. 914 ΑΚ. Στην διοικητική δίκη ο ΚΔΔ προβλέπει πρόστιμο για παραβίαση του α.42 ΚΠολΔ.

⁴⁸. Βλ. Ανδρουλάκη, *όπ.π.*, σελ. 352

⁴⁹. Δαγτόγλου, «Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο», Εκδ. Α.Ν Σάκκουλα, 1994, σελ.242

⁵⁰. Κ.Δ Κεραμέας, «Αστικό Δικονομικό Δίκαιο-Γενικό Μέρος», Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1986, σελ. 196-197

5. ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ

A. ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΣ

Είναι διαδεδομένη η διάκριση των πραγματικών περιστατικών και των δικανικών ζητημάτων κατά την εφαρμογή του δικαίου. Ως προς τα πραγματικά περιστατικά, ο δικαστής δεν χρειάζεται να τα γνωρίζει και έτσι αυτά προτείνονται και αποδεικνύονται από τους διαδίκους. Αποτελεί καθήκον όμως του εφαρμοστή του νόμου η γνώση των κανόνων δικαίου ούτως ώστε να έχει την δυνατότητα να τους εφαρμόσει ακόμα και αυτεπαγγέλτως⁵¹.

Μέρος της νομολογίας υποστηρίζει την εμπειρική προσέγγιση της έννοιας των χρηστών ηθών δεδομένου ότι ενίοτε δεν έχει εξαρχής σαφές περιεχόμενο. Αντίστοιχα αντιμετωπίζεται και το έθιμο, το οποίο έχει ξεκάθαρα εμπειρικό χαρακτήρα. Ο δικαστής λοιπόν μπορεί εφόσον το κρίνει αναγκαίο να συλλέξει αποδείξεις έτσι ώστε το πραγματικό περιεχόμενο των χρηστών ηθών να του γίνει κατανοητό όπως και η πιθανή αντίθεση κάποιας πράξης προς αυτά. Κατά συνέπεια, εν προκειμένω τα χρηστά ήθη αντιμετωπίζονται ως πραγματικά περιστατικά⁵².

⁵¹ Βλ. Κεραμεύς, όπ.π., σελ. 373-393. Καραγιαννόπουλος Α.Β. «Ποινική Δικονομία», 6η έκδοση, Εκδ. Α.Ν Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή, 2004, σελ.123. Λαδά, όπ.π., σελ.73

⁵² Βλ. Λαδά, όπ.π., σελ. 72-75. Λιακόπουλο, όπ.π., σελ. 414

Σύμφωνη με τα παραπάνω δεν είναι η άποψη της νομικής θεωρίας και της νομολογίας κατά την οποία τα χρηστά ήθη αποτελούν νομικό ζήτημα. Αυτό δέχεται η κρατούσα γνώμη αφού η παραπομπή του Συντάγματος αλλά και των ρυθμίσεων του κοινού νομοθέτη στα χρηστά ήθη τα ανάγουν σε δευτερογενή-έμμεση πηγή δικαίου, ενώ τους προσδίδουν δικαιοτικό χαρακτήρα⁵³. Πρόκειται περί μίας ρήτρας ευρύτατα αξιολογικής και συνεπώς ο δικαστής δεν περιορίζεται στην διάγνωση του εμπειρικού περιεχομένου της έννοιας. Ιδιάζουσα σημασία λοιπόν έχει η κρίση σχετικά με την αντίθεση ή μη στα χρηστά ήθη και όχι ο ακριβής ορισμός της έννοιας τους⁵⁴.

Τέλος, πρέπει να διακρίνεται ο όρος χρηστά ήθη από τα πραγματικά γεγονότα που συνθέτουν τη αντίθεση πράξεων και καταστάσεων σ' αυτά, είναι σαφές ότι τα δεύτερα αποτελούν πραγματικά περιστατικά, τα οποία προβάλλουν οι διάδικοι.

B. ΑΝΑΙΡΕΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ

Τα χρηστά ήθη αποτελούν νομική έννοια και δευτερογενή πηγή του δικαίου. Κατά συνέπεια, η εξειδίκευση της ρήτρας των χρηστών ηθών αποτελεί νομικό ζήτημα και όχι πραγματικό⁵⁵. Η συγκεκριμενοποίηση των χρηστών ηθών είναι δεκτική

⁵³. Τούσης Α., «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», 2η έκδοση, Αθήνα 1978, σελ.232

⁵⁴. Βλ. Δημητρόπουλο Α., όπ.π., σελ.188.

⁵⁵. Βλ. Λαδά, Μπαλή, Τούση, όπ.π., σελ. 183. Τούση, όπ.π., σελ.232

αναιρετικού ελέγχου εκ μέρους του Α.Π με βάση το α. 559 περ.1 ΚΠολΔ, όπου αντικείμενο του λόγου αναιρέσεως αποτελεί η ψευδής ερμηνεία ή η εσφαλμένη εφαρμογή οποιουδήποτε ουσιαστικού κανόνα δικαίου⁵⁶. Ομοίως ελέγχεται και η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στον προσήκοντα νομικό χαρακτηρισμό. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με τα πραγματικά περιστατικά που συνοδεύουν την εκάστοτε υπόθεση και τα οποία λειτούργησαν ως βάση για να αξιολογήσει την πράξη ο δικαστής.

Άρα, ανεπίδεκτη αναιρετικού ελέγχου είναι η εκτίμηση του δικαστή ουσίας ότι επί παραδείγματι μέσω μίας συγκεκριμένης σύμβασης παρέχεται αμοιβή στη σύζυγο έτσι ώστε να διευκολυνθεί η διαδικασία του διαζυγίου. Αντιθέτως, ο Άρειος Πάγος ελέγχει την κρίση του δικαστηρίου σχετικά με το αν το προαναφερθέν περιεχόμενο της σύμβασης έρχεται ή όχι σε αντίθεση με τα χρηστά ήθη⁵⁷.

⁵⁶. Βλ. Κεραμέα, όπ.π., σελ. 502

⁵⁷. Βλ. Λαδά, Μπαλή, Τούση, όπ.π. Το παράδειγμα αναφέρει ο Μπαλής βλ. όπ.π., σελ.184.

III. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ (Κατάλογος Δικαστικών Αποφάσεων)

1. Απ. 398/1975 – Ολομέλεια – Σύμβαση πωλήσεως θετού πατέρα αντικείμενη στα χρηστά ήθη- Ο Α.Π απορρίπτει την αίτηση.
2. Απ. 405/1974 – Αγωγή αναγνώρισεως ακυρότητας δικαιοπραξίας σύμφωνα με ΑΚ 179.
3. Απ. 456/1972 – Πώληση κληροτεμαχίου παρά την ύπαρξη προσυμφώνου με άλλο πρόσωπο, ως αντικείμενη στα χρηστά ήθη.
4. Απ. 593/1972 – Επικύρωση αποφάσεως Εφετείου από τον Α.Π για αναγνώριση ακυρότητας, για προφανή δυσαναλογία μεταξύ πραγματικής αγοραίας αξίας ακινήτου και αντιτίμου στην πώληση.
5. Απ. 92/2001 – Το αρχείο της τηλεοπτικής εκπομπής Big Brother.
6. Εφετείο Αθηνών 78/1985, Πηγή Ε.Ε.Δ 45/86 σελ. 365 – Διεθνής δικαιοδοσία πολιτικών δικαστηρίων, εφόσον ιδιωτικές διαφορές συνδέονται με την Ελληνική Πολιτεία με στοιχείο, που θεμελιώνει αρμοδιότητα ελληνικού δικαστηρίου σύμφωνα

με τις διατάξεις περί γενικής ή ειδικής δωσιδικίας. – Δυνατότητα αποκλεισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας των ελληνικών δικαστηρίων δια συμφωνίας. – Η συμφωνία πρέπει να αναφέρεται στην διαδικασία ορισμένου ή ορισμένων δικαστηρίων αλλοδαπής πολιτείας ή να προκύπτει ότι ο καθορισμός του δικαστηρίου θα γίνει κατά τις διατάξεις του δικονομικού δικαίου της αλλοδαπής πολιτείας. – Αντίθετη στα χρηστά ήθη θεωρείται η συμφωνία περί αποκλεισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας των ελληνικών δικαστηρίων όπου είναι πολύ επαχθής για τον ασθενέστερο συμβαλλόμενο, στον οποίο επεβλήθη από τον ισχυρότερο και που χωρίς αυτήν δεν θα καταρτιζόταν η σύμβαση. – Το κύρος της συμφωνίας για τον αποκλεισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων μίας χώρας κρίνεται κατά το δίκαιο της πολιτείας του δικαστηρίου, ενώπιον του οποίου ανέκυψε το ζήτημα. – Εργατικό ατύχημα. – Η ύπαρξη και η έκταση του δικαιώματος αποζημιώσεως κρίνονται κατά το δίκαιο του τόπου του ατυχήματος. – Βίαιο συμβάν επί εργατικού ατυχήματος αποτελεί άδικη πράξη.

Κυριότερες διατάξεις : Κ.Πολ.Δ α. 3 παρ. 1, , 42, 43, 44, ΑΚ α. 26, 178.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Λαμβάνοντας υπόψη τη θεωρία αλλά και τη νομολογία που αποτέλεσε αντικείμενο της παρούσας εργασίας καταλήγει κανείς στον προσδιορισμό των κριτηρίων και στο ποια είναι η συλλογιστική που συνοδεύει την εξειδίκευση της νομικής και αξιολογικής έννοιας των χρηστών ηθών.

Για να προσδιοριστεί όσο το δυνατόν ακριβέστερα σε κάθε περίπτωση αυτή η αόριστη νομική έννοια, εισήχθη από την νομική θεωρία το κριτήριο των θεμελιωδών αρχών του θετικού δικαίου. Επίσης διαπιστώθηκε το ότι παραμερίζεται το κριτήριο της δημόσιας τάξης αφού η ελληνική νομολογία προσεγγίζει την έννοια των χρηστών ηθών εμπειρικά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να οδηγούμαστε σε ανασφάλεια δικαίου λόγω του ρευστού και αόριστου χαρακτήρα αυτής της έννοιας.

Αξιοσημείωτο συμπέρασμα είναι και το γεγονός ότι η νομολογία συγκλίνει με τη θεωρία της γενικής εφαρμογής καθώς η πρώτη χρησιμοποιεί τα χρηστά ήθη ως οριοθέτηση όλων των συνταγματικών δικαιωμάτων ανεξαρτήτως αν η γενική ρήτρα αναφέρεται ρητά απ' την προστατευτική τους διάταξη.

Εν κατακλείδι, τα χρηστά ήθη παρά τις δυσκολίες που προκύπτουν δεν χάνουν τη σπουδαιότητα τους και αναδεικνύονται σε αναντικατάστατο δικαιοδοτικό μέτρο της ελληνικής έννομης τάξης. Ιδιάζοντα ρόλο κατέχουν δικαστής

αλλά και ο κοινός νομοθέτης ως προς την ασφάλεια δικαίου εφόσον δικό τους καθήκον είναι η σωστή ερμηνεία και η αξιοποίηση της συνταγματικά προβλεπόμενης ρήτρας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα χρηστά ήθη αποτελούν μία γενική ρήτρα που προβλέπεται από το Σύνταγμα κατ' αρχήν αλλά η φύση και η έκταση ισχύος της προκαλούν διχογνωμία σε θεωρητικό επίπεδο. Κατά τη θεωρία της γενικής εφαρμογής που δέχεται η ελληνική νομολογία τα χρηστά ήθη ως έννοια συνιστούν οριοθέτηση όλων των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει το Σύνταγμα. Όσον αφορά την εξειδίκευση του περιεχομένου της το οποίο χαρακτηρίζεται ρευστό, αρμόδιοι είναι ο κοινός νομοθέτης και ο δικαστής, ο οποίος για να διατυπώσει κρίση επικαλείται τις επιταγές της κρατούσας κοινωνικής ηθικής και της δημόσιας τάξης. Η αοριστία της ρήτρας των χρηστών ηθών ενδέχεται να προκαλέσει τις προσωπικές αντιλήψεις του δικαστή και να τον οδηγήσει σε αυθαιρεσία. Ωστόσο, τα χρηστά ήθη αποτελούν πάντοτε ένα αναντικατάστατο δικαιοδοτικό μέτρο της ελληνικής έννομης τάξης, μία έννοια ιδιαζόντως σημαντική για το Σύνταγμα και τους νόμους της Ελλάδος.

ΒΑΣΙΚΑ ΛΗΜΜΑΤΑ

Γενική οριοθετική ρήτρα

Δημόσια τάξη

Θεωρία της γενικής εφαρμογής

Θεωρία της ειδικής εφαρμογής

Κρατούσα κοινωνική ηθική

Νομολογία

Σύνταγμα

Συνταγματικά δικαιώματα

Χρηστά ήθη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Συγγράμματα

- Σούρλας Παύλος. «*justi atque scientia*, μία εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1995
- Παρασκευάς Ιωάννης Θεμ. «Τα χρηστά ήθη και η νομική θεμελίωση αυτών», Αθήναι 1983
- Μπαλής, «Γεν. Αρχές Αστικού Δικαίου», Αθήνα 1961
- Μάνεσης, «Συνταγματικά Δικαιώματα, Ά Ατομικές Ελευθερίες» Έκδοση, Σάκκουλας Θεσσαλονίκη, 1982
- Παραράς, «Σύνταγμα 1975-Corpus 1, αρ.1-50, Νομολογία ΣτΕ, Παρατηρήσεις κατ' άρθρο, Νομοθεσία», Εκδόσεις Αν. Ν. Σάκκουλα, 1985
- Βαθρακοκοίλης, «Αναλυτική ερμηνεία-νομολογία Αστικού Κώδικα», Ά Τόμος, Αθήνα 1989
- Κρίσπης, «Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο»
- Λιακόπουλος «Εμπορικό Δίκαιο»
- Ανδρουλάκης Ν.Κ., «Ποινικό Δίκαιο-Γενικό Μέρος», εκδ. Π.Ν Σάκκουλας, Αθήνα 2000
- Μυλωνόπουλος Χ.Χ., «Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου», εκδ. Α.Ν Σάκκουλα, 1997
- Δαγτόγλου, «Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο», Εκδ. Α.Ν Σάκκουλα, 1994

- Κ.Δ Κεραμέας, «Αστικό Δικονομικό Δίκαιο-Γενικό Μέρος», Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1986
- Καραγιαννόπουλος Α.Β. «Ποινική Δικονομία», 6η έκδοση, Εκδ. Α.Ν Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή, 2004
- Χρυσογόνος «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, 2001
- Δημητρόπουλος Ανδρέας «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» 1^η Έκδοση, Απρίλιος 2001
- Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Α και Β Τόμος, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, 1991

Περιοδικά

- Τούσης Ανδρέας Χρ. «η έννοια των χρηστών ηθών-συμβολήν εις την ερμηνείαν των Γεν. Αρχών του Α.Κ», ΕΕΝ 1956
- Δαγτόγλου Π. Δ. «κατάχρηση των ατομικών δικαιωμάτων», ΝοΒ, τομ. 38, 1990
- Σ. Μαθθίας , « η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και οι περιορισμοί της στο ιδιωτικό δίκαιο», Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων
- Κορδογιαννόπουλος, «Νεώτερα δεδομένα στην εφαρμογή του αρ. 281 και κριτική αυτών», ΕΕΝ

- Θ. Λιβαθηνός, « Σκέψεις τινές επί της καταχρήσεως δικαιώματος», ΝοΒ
- Εμ. Ι. Βουζίκας, «Η περί καταχρήσεως δικαιώματος διάταξις του α. 281ΑΚ και το δημόσιο δίκαιο», ΝοΒ

Κείμενα σε κωδικοποιημένη μορφή

- Σύνταγμα της Ελλάδος
- Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
- Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
- Αστικός Κώδικας και Εισαγωγικός Νόμος, Απ. Γεωργιάδη, Εκδόσεις Αν.Ν.Σάκκουλας, 1998
- Ποινικός Κώδικας, Έκδοση Ποινικά Χρονικά, 1999
- Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας και Εισαγωγικός Νόμος, Νικ.Κ.Κλαμαρή, Εκδόσεις Αν.Ν.Σάκκουλα, 2002
- Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας, Π. Λαζαράτου, Εκδόσεις Αν.Ν.Σάκκουλα